

PÁZMÁNY AZ IGE SZOLGÁLATÁBAN

Jövőre lesz Pázmány születésének négyszázados évfordulója. Erre a jubileumra jobb nyitányt alig tudunk elképzelni, mintha Pázmány igeszolgálatáról írunk. Magyarország második apostolának minden tette és lépése igehirdetés és igeszolgálat volt. Ajkát és tollát Isten dicsőségére szentelte és a magyar lelkek üdvözítésére.

I. AZ IGEHIRETŐ PÁZMÁNY

Az 1635 karácsonyán elmondott utolsó predikációja elé egy sóhajos megjegyzést tesz: „Alitom (= vélem), hogy ez léssen vége a negyven esztendőtől fogva való predikálásomnak.”¹ Ezen negyvenéves emlékezetében bizonyára ott éltek első szárnypróbálgatásai is: a római borgókban összetoborzott utcagyerekeknek adott katekézisek (a Collegium Romanumból), a kíváncsi és mégis jámbor római népnek rögtönzött utcasarki beszédek, a kórházi látogatásai alkalmával végzett lelkibeszélgetések (a 3. próbaévből). Első gráci tartózkodása idején magyar közönség híján is csak ezt a lélekből lélekhez szóló beszélgetést gyakorolta az ott megfordult magyar vendégek számára. Egy ilyen alkalomból született meg a magyar nagyasszony, Kapi Anna kérésére Pázmány legmelegebb és legelőbb írása, az Imádságos könyv, „amelyet bizvást tekinthetünk Pázmány egyéni áhitata kifejezésének.”² P. Szántó 1600 tavaszán arra kéri Aquaviva generálist, helyezze Pázmányt Bécsbe, hogy a magyar szóoklatban gyakorolja magát, mielőtt Erdélybe menne.³ Pázmánynak erre nem volt szüksége. Ő „magyar maradt németek és olaszok között. Hiszen csak az articsóka nem tud a kerten kívül nőni, a tölgy megterem a síkon és ormon egyaránt; Pázmány Péter is kifejlett Grác hegyel s Róma szent falai közt föltartóztatlanul”.⁴ Amikor gráci filozófiai kurzusának befejeztével tizenkét évi távollét után először hazatér a sellyei kollégiumba, úgy szólal meg a magyar szószéken, „mintha a Kőrös partjáról sohasem távozott volna”.⁵ Első szónoki sikereit Nyitrán és Kassán aratja. Igehirdetésének legmaradandóbb állomásai azonban „az üszögöcske haza” fővárosa, Pozsony

1) OM VII 799. — A cikkben gyakrabban használt rövidítések: OM = P. P. összes munkái, Bp. Egyetemi Nyomda 1894—1905, hét kötet. Predikációi: VI és VII. — Levelek = Hanuy F. (Ed.), P. P. összegyűjtött levelei, Bp. Egyetemi Nyomda, 1910—1911, 2 kötet. — ARSJ = Archivum Romanum Societatis Jesu. — Sik, Pázmány = Sik Sándor, Pázmány Péter az ember és az író, Bp. Szent István, 1939. — Predikációit így jelezzük: 3 Húsv II = a húsvét utáni harmadik vasárnapra írt 2. predikáció. — DV = Dei Verbum, Az isteni kinyilatkoztatásról szóló hittani konstitúció.

2) Sik, Pázmány 79. 3) ARSJ, Germ. 179 f. 129 v. 4) Prohászka O., OM XXV 232.

5) Fraknói V., Pázmány Péter (Magyar Történeti Életrajzok, Bp. 1886) 16. 6) OM V 225.

és a magyar Róma, Nagyszombat szószekei voltak. Életrírói tanusága szerint a katolikusok mohón itták szavát, a másvallásúak suttogva emlegették nevét. Oly tösgyökeres magyarsággal hirdette az igét, hogy öntudattal odakiáltotta ellenfeleinek: „mesterek lesznek a morgók, ha elhitethetik, hogy nem tudok magyarul”.⁶

Pázmány a magyar misszióval nagy „áldozatot” vállalt. Erte lemondott a neki már Rómából szánt gyulafehérvári udvari szószekekről, a gráci egyetemi katedréről, a bécsi kollégium rektorságáról, a Münchenben majd Bécsben tervezett akadémiában való részvételtől: csak azért, hogy megpróbált és Isten igéjére nagyon kiéhezett magyar népét Isten szolgálatára tanítsa.⁷

Mielőtt cikkünk főtémájára térnénk, néhány lényeges történeti adatot kell helyesbíteniünk.

1. Mikor jelent meg prédikációs kötete?

A könyv megjelenésének évét tekintve, sok életríró azt tartja, hogy Pázmány utolsó művét egy évvel halála előtt, 1636 tavaszán vagy derekán adta ki. Pedig ezt az időpontot az utolsó negyedévre kell leszűkíteniünk. 1636 június-júliusában még két levélben sürgősen nyomdai papiroost kér a Pázmáneum régensétől „P. Jacobus” részére (Némethy Jakob volt megbízva munkái kiadásával).⁸ A november 12-i harmadik testamentuma hangjában egyik szövege hatyúdával, a prédikációk elé irt ajánló irásával „a teljes Szentháromság egy bizony Istenhez”.⁹ Mintha a két irás egy időben készült volna. Az öreg és beteges „Cardinal” ebben az időben sűrű levelezésben állt az erdélyi fejedelemmel, I. Rákóczi Györggyel; de csak dec. 26-án küld neki egy tiszteletpéldányt újévi ajándékként.¹⁰ Mindebből arra lehet következtetni, hogy a Predikációk folio-kötete közvetlenül karácsony előtt jelent meg. Véleményünket megerősíti az a tény is, hogy csak 1637 január 6-án tárgyalja meg titkárával, a nagyszombati egyetem rektorával, P. Dobronoky Györggyel, a magyar és horvát, továbbá a gráci és bécsi kollégiumoknak küldendő tiszteletpéldányok számát és sorsát.¹¹

2. Voltak-e mesterei?

Sik Sándor, Pázmány az ember és író kitünő ismerője, a szónok Pázmány ismertetésénél veti fel ezt a kérdést.¹² Arra a megállapításra jut, hogy a kor nagy külföldi szónokai alig lehettek rá hatással. Skargát — írja — bizonyára hallotta Krakkóban, de nem értette, mert nem tudott lengyelül. A római

7) Pázmányt 1609 októberében szánták olmüci szónoknak Dietrichstein bíboros kérésére. 1610 elején akarták bécsi rektornak és 1612 végén tárgyaltak a müncheni, később a bécsi akadémia terveiről. Lásd. ARSJ Austr. 2 I. 380, 385, 505, 512.

8) Levelek II 674-675. 9) Uo. 728. 10) Uo. 744.

11) Bp. Egyetemi Könyvtár, Diarium G Dobronoky: Collectio Prayana XXX

12) Sik, Pázmány 280-282.

évekből sincs ilyen emlékek nyoma. A jezsuita szónokok, — talán hallotta Bellarmint is — csak azért sem lehettek döntők szóközi felfogására, mert nem a nép, hanem a szerzetesek számára és azért latinul beszéltek. Még legközelebb érezhette a maga prédikációs elgondolásához a bécsi Scherer módszerét, de a nálánál sokkalta szürkébb, tudóskodóbb Scherertől sem tanult semmit szóközi művésze számára. Európa akkori nagy szónokait kizárva, Sik Sándor az egyetlen magyar Telegdiben fedez fel „elődöt”.

Ezen megállapítások korrigálásra szorulnak. Pázmánynak a jezsuita szabályok előírása szerint részt kellett vennie a vasárnapi szentbeszédén és a délutáni lectio sacrán (szentírás-magyarázaton). Ami pedig nyelvismeretét illeti, egy bécsi katalógus kiemeli, hogy valamennyire tudott lengyelül.¹³ A tudás első foka a beszéd megértése. Bellarmint nemcsak „hallotta”, hanem közel két éven át kéthetenként élvezte és a Kalauz első könyvének tanúsága szerint lelkébe szívta az apologéták fejedelmének remek házi exhortációját, amelyeket a segítő testvérek kedvéért nem latinul, hanem olaszul tartott.¹⁴ Pázmány Magyar-Feleletében hivatkozik arra, hogy nem egyszer hallotta, milyen kemény szavakkal ostromozták a pápa jelenlétében az udvar bűneit.¹⁵ A Vatikánban nemcsak a VIII. Kelemen pápa által annyira kedvelt népies kapucinus páter szónokait hallgatta, hanem a Collegium Romanum retorikatanárainak alkalmi beszédeit — talán a nagytekintélyű Toledo bíborosét is. Pázmány tehát igen élénken vett részt az olasz prédikációs életben. A XVI. század legnagyobb osztrák szónokát, P. Scherert szintén gyakran hallotta, hiszen a bécsi kollégium templomának vasárnapi és a Szent István bazilikának udvari szónoka volt. Mintha Pázmány „homiletikáját”, „a keresztény prédikátorokhoz szóló intést” valamennyire Scherer prédikációs kötetének szóközi szabályai sugalmazták volna.¹⁶ Ami viszont Telegdi befolyását illeti, maga Pázmány állítja: „én írásiban egyebet nem olvastam, hanem csak négy vagy öt predikációját.”¹⁷

Szerény véleményünk szerint az annyira fogékony lelkű Pázmány a négy ország fővárosában, amelyekben nevelődött, mélyen magába szívta nemcsak a tájak szépségét, a kultúra emlékeit, az emberek tarka világát, hanem a kor legnagyobb szónokain keresztül az igehirdetők igeszolgálatát is.

3. Igehirdetésének faja

A szentígnáci lelkiség egyik legjobb ismerője és fáradhatatlan tolmácsolója, P. Nadal Jeromos, a jezsuita apostolkodás módozatairól remek instruk-

13) Catal. Colleg. Viennensis, Dec. 1590: „Hungaricam (sc. linguam) novit et parum polonice.

14) Pázmány Bellarmintól legalább 20-22 házi exhortációt hallott. Ezek hatásáról mássutt fogunk beszámolni.

15) OM I 60.

16) B. Duhr, Die Geschichte der Jesuiten in Ländern deutscher Zunge im XVI. Jahrhundert (Freiburg, Herder 1907) 808-809.

17) Tíz Bizonyosság (1605) OM I 469. Két prédikációjára utal is: Dom. 3. Adv. és Dom. p Epiph.

ciót tartott Spanyolországban: „De ministerio verbi Dei”.¹⁸ Ebben az igeszolgálatnak öt fajtáját mondja a Jézustársaság sajtójának: a prédikációt, a „lectio sacra”-t, a lelkibeszelgetést, a lelki közösséget és a lelkigyakorlatokat. Bármennyire csábító volna, hogy mindezt az öt módozatot bemutassuk Pázmány életében, csak kettőre térünk ki részletesebben: a szentbeszédre és a lelkigyakorlatokra. Pedig prédikációs kötetének 14 „tanúsága” szerint a lectio sacra-t is gyakorolta. Ez a régebben nálunk is szokásban volt „keresztény oktatás”: a római Gesú-templomban máig szokásban lévő templomi szentírás-magyarázat, ill. népszerű teológiai előadás. Pázmány a prédikációihoz kapcsolt tanúságok egyikében a hitet erősíti, a másokban „lelki oktatást” nyújt.¹⁹ A lelkivezetésben pedig igazán mester volt: ezek segítségével végezte nagyszámu térítését. Két klasszikus példáját ismerjük: a komjáti lelkész Veresmarti Mihály katolizálását, amelyet a konvertita maga részletesen leír „Megtérése Históriajában”. A másik a már öregedő Pázmány nagy „fogása”, Dunántúl későbbi nagytekintélyű főkapitányának, Batthyányi Adámnak megnyerése. Őzvegy édesanyja csak lassan kezdte sejteni, hogy Adám fia „nemcsak Illés-házi Kata szép szeméért”²⁰ fordul meg oly gyakran Pozsonyban és Nagyszombatban. A konverzió teljes csöndben történt, de Pázmány meghitt levelekben továbbra is vezette lelkifiat. Megemlítjük még, hogy Pázmány térítéseiben elég nagy helyet foglalnak el az élénk asztali beszélgetések: fehér asztal mellett vitatták meg az egyházak kontroverz kérdéseit.²¹ Sőt, ha Nadal ötös módozatát kiegészítjük egy hatodikkal, akkor meg kell említenünk a magyar jezsuita teológiai előadásait a gráci egyetemen: a hitről és a megtestesülésről szóló mély traktátusai tanuskodnak arról, hogy Pázmány ezek is igeszolgálatot látott.²²

4. Pázmány lelkigyakorlatos beszédei

Amikor Pázmány prédikációit nyomdába adta, a nagy természetfeletti szándék volt a döntő: „ha Isten tisztességére és a magyarországi anyaszentegyház épületire szükséges-e”. A második motívumot illetően látja „az Isten Igéjének éhségét”, tudja, hogy a „papok szűk voltáért” nem adhat mindenható egyházi embert, azért licentiatúsokra és világi főemberekre kellett bízni, hogy „postillát olvassanak” és ezzel „házok népe között püspöki tisztet viseljenek”. A papoknak is segédkönyvül szánta: „hiszen a plébánosok nem egyaránt tudósok, nem is egyaránt bévesek könyvekkel és így a prédikáció csináláshoz sem egyaránt érkeznek”. De szánta szerzetes, egyházi és világi emberek lelki vigasztalására lelkiolvasmánynak is.²³

18) MHSJ, Nadal IV 653-670.

19) Pl. ŐM VI 324-328.

20) Iványi J., Pázmány Péter kiadatlan levelei (Körmend 1943) 8

21) Pl. Naprágyi Demeter püspök asztalánál: Sik, Pázmány.

22) Csak el kell olvasni „De Incarnatione Verbi” klasszikusan szép prologiumát, amelyben bemutatja Krisztust mint „facies Dei, finis omnium fructus terrae” t Op. Omnia V 355-359

23) ŐM VI p. XXI-XXII

Ha prédikációit közelebről megnézzük, nyugodtan állíthatjuk, Pázmány utolsó könyve egyben kitűnő lelkigyakorlatos kommentár. Amikor — harminc évi prédikálás után — a nyomtatásról kezdett gondolkodni, „azt kellett ékesgetnie és kibocsátania, ami vagy készen vagy üszögében volt”.²⁴ Szerintem készen lévő beszédei elsősorban lelkigyakorlatos előadásai lehettek.

A következő kimutatásban csak az I. hétre rendelt elmélkedéseknek megfelelő prédikációkat jelzem. Ugyanígy összeállítottam a teljes lelkigyakorlatra szóló kommentárt. Nemcsak Jézus életének teológiáját lehet szentbeszédeiből kihámozni (ez még a legtermészetesebb, hiszen prédikációit az egyházi év perikópáihoz fűzte), de megtaláljuk benne a lelkigyakorlat sarkalatos elmélkedéseit is: a Krisztus király, a két zászló, az alázatosság három foka elmélkedéseit, a szellemek megkülönböztetésének és a választásnak szabályait, nem különben a lelkigyakorlat betetőzését, a szeretetről szóló elmélkedést.

Magától értetődő, hogy a fundamentum alapigazságait: az Isten dicsőségét és az ember célját kidolgozza.²⁵ De már meglepő, hogy a fundamentum nagy, kifutását, a teremtmények használatának hármasszabályát: a tantum-quantum üdvösség-szükségességét, az indifferencia szabadságát és a nagylelkűség „magis”-át is kimerítően tárgyalja. A szentignáci lelkiség egyik központi témáját, a „közömbösség szabadságát” (indifferencia) több helyen is érinti, de a pünkösdi utáni 8. vasárnap prédikációjában klasszikusan kidolgozza.

Nemcsak kidolgozza, hanem éli.²⁶ Lelkiségenek ezen alapmagatartását Schütz Antal Szekfü nyomán „mértékesség”-nek mondja, Kornis Gyula Pázmány legjobb jellemrajzában „életbölcesség”-nek nevezi.²⁸ Maga Pázmány bizonyos „metahisztórikus” érzékkel a „keresztény okosságról” szóló prédikációjában a középkori szíenai szent Katalinig nyúl vissza (levelei a jezsuita skolasztikusok kedvelt olvasmánya!). Nem más ez mint a szentpáli keresztény szabadság és a Katalin-féle „la dolce prudencia”.²⁹ Pázmány átment a „magis nagylelkűségi iskolán, hallgatóiban is föl akarja ezt szítani két, lélektanilag is remek beszédében: „A lelki jóságokban növekedni kell” és „Ezt már ifjúságban kell kezdeni”.³⁰

A bűn ismételt visszatérő tárgya Pázmány oktatásának. Főprédikációjában bemutatja a lelkigyakorlat egész bűn-tematikáját: a hármasszabályt a bűn teológiáján át a bűn eszkatalógiájáig.³¹ Pszichológiai remekmű, amit az „Emberi nemzet romlásáról” ír, Éva esetében.³² „A magunk megismeréséről” szóló

24) VI p. XXIV.

26) **Ory M.**, Pázmány lelkisége: Pázmány Péter lelkisége (Klagenfurt 1964) főleg 23-24.

27) „Minő lelki orvosságok vannak a Modicumban” 3 Húsv II, OM VI, főleg 792-801. 8. Pünk: OM VII 278-292.

28) **Schütz A.**, A nemzetnevelő Pázmány (Bp. Szent István, 1938) 11. — **Kornis Gy.**, Pázmány személyisége (Bp. Franklin, 1935) 54-55.

29) **H. Rahner**, Ignatius von Loyola und das geschichtliche Werden seiner Frömmigkeiten (Graz, Styria 1949) 81.

30) 6 Víz 1, OM VII 411; Hetvened vas. OM VII 425.

31) A bűnnek rütségéről és veszedelméről: OM VII 158 ss.

32) 12 Pünk 1. Tanúság, OM VII 369.

**Szent Ignác
lelkigyakorlatos könyve**

A lelkigyakorlat mibenléte (Ex. 1)

A lelkigyakorlat célja:

Isten akaratának keresése

Előzetes megjegyzések a lelkigyakorlatok végzésére

Adalék-utastások (additiones).

(Ex. 73-90)

**Pázmány Péter
kommentárja**

Hogy Istennek szorgalmasan kell szolgálni: 6 Pünk I.

Hogy minden dolgainkat Isten akaratjához kell alkalmaztatnunk: 3 Víz I.

Az imádságról: 5 Húsv I.

Mint kell az Isten igéjét gyümölcsösen hallgatni: 5 Böjt

FUNDAMENTUM

I. Isten

a teremtő egy Isten

a megszentelő Háromság

II. Az ember célja

Isten dicsősége

a lélek üdvössége

III. A teremtmények használata

tantum-quantum

(annyira-amennyire)

indifferencia (közömbösség)

magis (nagylelkűség)

Kalauz I/1-8

A szent Háromság egy bizony Istenről: 1 Pünk I.

Hogy minden cselekedetünket Isten tisztességére kell igazítanunk: 4 Pünk Mindnyájan Istené vagyunk, akinek hasonlatosságát viseljük: 22 Pünk I.

A mennyei boldogságról: 2 Pünk

4 Pünk és Hogy a világ javait semminek kell tartanunk, ha lelkünket meg akarjuk menteni: 24 Pünk I.

Minémü lelki orvosságok vannak a Modicumban: 3 Húsv II.

A keresztyéni prudentia, okosság miben áll?: 8 Pünk

A lelki jóságokban mindenkor nevedetni kell embernek: 6 Víz II.

Hogy ifjúságban kell az isteni szolgálathoz kezdeni: Hetvened vas.

ELSŐ HÉT

A bűn története: a hármás bűn (45-53)

lélektana: Éva esete

teológiája: saját bűnök (55-61)

eszkatológiája: a pokol (65-71)

Kiegészítő elmélkedések:

halál

ítélet

megtérés: Isten irgalmassága

A bűnnek rütségéről és veszedelméről: 3 Pünk 2. része.

Az emberi nemzet romlásáról: 12 Pünk I

A bűn prédik. 1. része: 3 Pünk

A pokolnak örök kínjáról: 21 Pünk

A halálról: 15 Pünk és A halál kívánatos jó: 23 Pünk II.

Az utolsó ítéletnek rettenetességéről: 1 Adv II.

Az igaz penitenciatartásról: 3 Böjt (Benne a tékozló fiú és a rút leány)

adventi prédikáció pedig semmi más, mint a lelkigyakorlatok bűn-elmékedésének „nagy összehasonlítása”, amelynek utolsó tagja: „Micsoda az Isten, aki ellen vétkeztem?” . . . (VI 84)

A lelkigyakorlatok lélektana a szellemek megkülönböztetésének szabályai-ban csúcsoad ki. Pázmány kitűnően ismeri és jellemzi Isten ellenlábását, az ördögöt. Hol a világosság angyalának, hol meg horgásznak³⁴, vadásznak, kalmárnak mutatja be és hadviselő módszerét is remekül szemlélteti. „Szeme-sek legyünk azért megismerésére, mert ha meg nem ismerjük, úgy járunk, mint a madarak, mikor sípolásra lépre kevertetnek; mint a halak, mikor ked-venc eledelre befedett horgot elnyelnek; mint a hajók, mikor a víz alá rejtett tőkében elrontatnak. Az ördög báránybőrrel fedezi farkas-fogát.”³⁵

A lelkigyakorlat lényegében nem más, mint a jobb eszköz választásának rendszere az életcél szempontjából. Az electio a lelkigyakorlat veleje. Páz-mány tértételeinél és vitáiraiban ismételten választás elé állítja hallgatót, olvasót. A Kalauzban gyakran felszólítja az olvasót, hogy „mielőtt tovább-lépjék”, álljon meg és tartson választást. Lapszéli mutatóujjal jelzi ezeket a nyomatékos helyeket. Prédikációiban is ismételten választásra hív fel: „Szállj magadba, keresztyén ember, gondold meg, mit mivelnél, ha bizonyosan tud-nád, hogy máj nap utolsó célja életednek.”³⁶ Még „a vitézlő embert” is arra szólítja fel, hogy a veszélyes csata előtt gondoljon erre a felelősség-teljes döntésre.³⁷

II. PÁZMÁNY PRÉDIKÁCIÓI

1. Az Ige hirdetője

Pázmány elsősorban író. Műveinek 15 kötete bizonyítja, hogy elemében volt, mikor a tollat forgatta. A közvetlenebb hatást mégis szónok gyako-rrolta a magyar lelkekre. Tudatában volt annak — amit a II. Vatikáni Zsinat annyira hangoztat — hogy a püspök eminens feladata az evangélium hir-de-tése. Szerinte Isten is „concionator mundi”: egek és minden teremtett álla-tok által hatalmát és bölcsességét hirdeti. Krisztus az evangéliumot hirdette. Apostolainak azt parancsolta, hogy Isten igéjét terjesszék. Szent Pál azt állítja, „öt Krisztus nem keresztelni, hanem prédikálni küldte”. Pázmány is ezért állt 40 éven át az Ige szolgálatában. Meggyőződéssel vallotta, hogy ő „Isten trombitája, mennyei titkok sáfára, angyali kenyér osztogatója”. Pedig

34) Remekül festi a Kalauzban: OM III 209.

35) Az ördögi kísértetekről, OM VI 512 ss. Főleg a lelkigyakorlatos könyv 327, 329, 332 számait illusztrálja.

36) OM VII 247.

37) OM VII 691 „Úgy kell lelkünket Istennek ajánlani, úgy kell üdvösségünkről gon-dolkodni, mint akik haláluk óráján vannak”.

beteges teste és gyenge hangja miatt nem szöszekre termett.¹ Csak nagy lelkével bírta. Amit oltártestvéreitől kívánt, az benne már testet öltött: „Sok munka, nagy okosság, temérdek tudomány és mindenekfelett nagy isteni malaszt és tekéletesség kívántatik a prédikáláshoz.” Mert „soha jól nem predikál, aki jól hozzá nem készül” és „aki nem ég, föl nem lobbanthat egyebeket”.² Szónoki elve volt: először a cselekedetnek példájával tanítson és csak azután nyelvvel. Tudta, hogy „a kösség nem a szép szó után jár, hanem a jó erkölcsök példáját követi . . . Illés próféta csupa tűz volt, azért voltak szavai lángok”.³ Nyomatékkal kérte szónoktársait: „Ne csatornák legyetek, melyeken átfoly a víz, hanem teli kutak, hogy magatok bévségéből másokat is itassatok.” Ha valaki, akkor Pázmány írhatta magáról, hogy „mind nyelvét, mind pennáját szíve gyökerének tentájába mártván, úgy szólt, amint szíve járása volt”.⁴

Keményen szól azokról a prédikátorokról, „akik azt vadásszák, hogy a kösség őket csudálja . . . akik mély és szokatlan, de haszontalan tudományokkal viszkettetik a hallgatók fülét: a lelki sebek gyenyedtségét meg sem illetik”.⁵ Nem azon fáradsnak, hogy Istennek fiakat szüljenek, hanem a maguk tudományát mutogassák: azért „házasságtörői Isten Igéjének”. „Az okos embernek nem a himes szó, hanem az erős valóságok tetszenek. A szép orcának kendőzés nem kell: az isteni tudomány felsége cifra szó nélkül maga szép-ségével kelletti magát.” (VI p. XXXV)

Az igehirdetést elsőrangú kegyelmi munkának tartja, azért elve: a prédikációt ne taps és üdvrivalgás, hanem zokogás kövesse, „fohászkodások, töredelmes sírások, bűnből kitérések”. Meggyőződése: a jó tanításnak fogantja nem a prédikátor szólásából, hanem Isten erejéből van. „Mert zenghet az ékes szó fülünkben, de foganatos nem lehet a jóságokra, . . . csak imádság nyerhet erőt a jó példának és szónak.”⁶

Az igehirdetés legfőbb célját ebben foglalja össze: „hogy Isten dicsértések és a hallgatók lelki jóságokban öregbedjenek”. A prédikációs kötet élén elhelyezett ajánló írásában vallja:

„Mivel azért ifjúságottól fogva arra volt függesztve szemem világa és elmém futása, hogy a Te nagy neved dicsősége terjedjen, fáradságomat nem szántam, tehetségemet meg nem vontam szolgálatodtól, hanem amely kicsiny girát reám bizott szent Felséged, tisztem szerint (noha kelleténél restebben) cselédid épületire igyekeztem fordítani.” 6a

1) **St. Kaprinal**, Institutio eloquentiae sacrae (Kassa 1757) 337: „erat voce, pectore ad concitatum dicendi genus minime comparato”.

2) **OM VI 30, VII 78** (A piünkösi prédikáció bevezetésében).

3) **OM VI p. XXX.**

4) **p. XXXI-XXXII.**

5) **p. XXXIV-XXXV.**

6) **p. XXXVII.**

6a) **OM VI p. XVI.,**

2. Az ige hallgatói

Pázmány szószeke alatt nem ült fejedelmi udvar, sem országos vezetőreteg, mint Skargánál Krakkóban vagy Scherernél Bécsben, sem pápai udvar vagy a klérus elitje, mint Toledonál vagy Bellarminnál Rómában, Legfeljebb a pozsonyi országyűlések idején gyűlt köréje az ország színe-java, hogy tanítását hallgassa. Nagyszombati közönsége a félművelt nemesség és az egyszerű kétnyelvű nép, „az egy-ügyü község” volt. Ezt oktatta, tanította.

De hallgatóságát következetesen megneveli, hogy Isten igéjét minél gyümölcsözőbben fogadja. Már az evangélium felolvasását követte a sztereotip felhívás: „melyből, hogy lelkünk épületire tanúságot vehessünk és Istennek akaróját ne csak füllel halljuk, hanem cselekedettel teljesítsük, kérjünk ájtatos szívvel szent Lelket . . .” Ezt megtette a propozíció végén a figyelem nyomatékos felkeltése: „Nemcsak hasznos, de teljes életünk kormányzására szükséges ez a tudomány, azért szívvel-lelékkel ébren legyetek a tanulásra”.⁷ A kegyelem elsőségének tudatában felszólítja közönségét: „Kérjétek Istent, igazgassa elmémet és nyelvemet, hogy helyesen szóljak. Én is könyörgök, hogy ő szent Felsége gerjessze szeretetre szíveteket”.⁸

Két prédikációjában⁹ részletezi azt a lelkületet, amellyel Isten szavat fogadunk kell. „Hogy Isten igéjének hallgatása üdvösséges legyen, négy dolog kívántatik: nagy kedvvel és lelki éhséggel kell a prédikációra menni; nem elmecevargással, sem ásitó és szunnyadó álmoassággal, hanem figyelmetesen kell az igét hallgatni; azt magunkra kell szabni és erkölcsünk jobbítására fordítani; végül a tanítást cselekedetünkkel kell gyümölcsöztetni.”¹⁰

A lelkiéhséget felkelti a gondolat, hogy Isten iskolájába megyünk, ahol önnönmaga Krisztus szól, prédikátorának mint tolmácsának szája által (Krisztus követségében járunk!). „Az imádkozásban mi beszélünk az Istennel, a prédikációban a nagy Isten szól nekünk, int, oktat minket.”¹¹

A vágyat fokozza, ha tudjuk, hogy nekünk nagyon hasznos és üdvösséges dolgokról hallunk a szentbeszédben.

„Ha városházába vagy törvényszekbe mégy perpatvart, vádolást, büntetest, adoszedést hallasz; mennyországrol semmit nem hallasz. Ha barátiddal egyitvé gyűlekezel a hazug piacra: pénzrol, jollakásrol, házi galibárol, világi szorgalmaskodásrol, mások rágalmaszásárol elég szokat hallasz; a bünök rút-ságárol a pokol kínjáiról semmit nem hallasz. Ha udvarba mégy: tréfát,

7) OM VI 383 es 744.

8) OM VII 492 (Az isteni szeretetről).

9) 5 Bójt: Mint kell Isten igéjét gyümölcsösen hallgatni es ötvened vas. II: Isten igéje igaz világoasság

10) OM VI 583 es 593.

11-- 14) OM VI 584, 585, 587, 588 oldalakon.

csúfságot, emberszólást nem keveset hallasz; a tiszta életnek és angyali erkölcsöknek dicséretéről semmit nem hallasz. Egyszóval akárhová fordulj, világi gondokról, csintalanságokról, feslettségekről sokat hallasz, de lelki dolgot, üdvösséges tudományt csak az Isten házában, csak a Christus iskolájában hallasz.¹²

„Isten igéjének rothatatlan magvát, melyből isteni születésünk vagyon” tiszta szívvel kell befogadni: „elsősorban alázatosan könyörgünk, hogy Isten bocsássa meg bűneinket, hogy tiszta edénye legyen az ő igéjének; világosítsa értelmünket, gerjessze akaratumat . . . Mert kiálthat a prédikátor: de csak Isten az, aki szent malasztjával megnyitja a szíveket”.¹³

Pázmány az erős valóságok embere, azért kéri hallgatóit, ne a pap ékesesszólását, tudását vagy stílusát bámulják: „ne kapdossanak az árnyékon, hanem a valósághoz nyúljanak”.¹⁴ „Sem ékesen szólásra — vallja Pázmány magáról — sem egyéb czífrára nem szaggattam: hanem amit üdvösségesnek ítéltém azt egy-ügyű szókkal gyakran előhoztam.” Emberi tekintetet és személyválogatást nem ismer: „Kötelességem erőltet, hogy azoknak is megmondjam az igazát, akiknek nem tetszik.”¹⁵

A keresztény hívó a prédikáció minden szavát úgy vegye, mint neki és őérette mondott dolgot. Ne másra applikálja, hanem magára vegye.

„Némelyek úgy viselik magukat, mint az étkeztelők a fejedelmi asztalnál: darabolják, osztogatják egyebeknek a szép étkeket, de maguk semmit nem esznek. Ezek is a prédikátor tanítását és dorgálását egyebekre osztják: Bezeg ez a bíró vétkét feszegeti; ez a tanácsot illeti; amaz a plébánost tangálja: ah, mely jól illik ez a szomszédasszonyhoz; vaj, ha itt volna az én komám, meghallaná leckéjét; és mint a szem, hogy egyebeket lát, de nem látja magát: úgy ezek látják, mit kellene tanulni másoknak, de nem látják maguk szükségét.”¹⁶

A II. vatikáni zsinat által annyira hangoztatott isteni ige ereje és hatékonysága (DV 21) jut kifejezésre Pázmány figyelmeztetésében: „a templomból ki ne lépjél, hanem Istentől kérj segítséget és malasztot. Isten az, aki malasztjával gyökereztetni és neveli az elvetett magot”.¹⁷

„Prédikáció közben is sokszor Istenhez emeljék gondolatukat, és kérik, hogy szívükbe oltsa azt az igazságot, amelyet hallanak.” Pázmány nem bocsátja el hallgatóit a templom küszöbén. Jótanácsa továbbkíséri őket a hétköznapiakba:

„Aki gyümölcsöt akarja érezni Isten igéjének, hetedszaka emlékezetében viselje, amit hallott, sőt . . . mindennap időt válasszon, melyben az Isten igéjének és a keresztényen vallásnak bizonyos cikkeit jól megfontolja: az Isten jótéteményeit és az ígért boldogságnak nagy voltát meggondolja.

15) VI p. XXIII.

16) VI 589.

17) VI 591.

büneink sokaságát, az örök kárhozatnak súlyát szemé előibe terjessze, vaj, ki nagy jóságok gazdagsági, vaj, ki szép vigasztalások aratási következknek ilyen elmélkedésbél . . . Ezzel őriztetik a lélek igazsága és növekedik az élet szentsége." (VI 592)

Hogy lelkünk „igazán kövéredjék az Ige eledelével”, azt bensőleg fel kell dolgozni. „A szép tanúságok nem segítenek, ha meg nem rágod . . . Amely falatot rágatlan alányelünk, ízt nem érezzük, amely étket, mihent bévesszük, mindgyárt kiokádunk, attól nem híznak.”¹⁸

Pázmány ismeri az emberi gyarlóságot és magyar szalmalángot. Tudja, könnyen felszámolja a legjobb feltételeket is, ha újra meg újra nem kap buzdítást. Azért egy-egy témát továbbszöveget, hogy a megkezdett gondolatot elmélyítse. Így cselekszik a hittitkok (megtestesülés, születés, szenvedés, feltámadás) kifejtésénél, de ugyanúgy egyéb témáinál is. Adventben karácsonyi előkészületül először az alázatosságról szól meg a magunk üdvösséges megismeréséről, majd az eljövendő Krisztusról, aki igaz szabadító és akinek útját követnünk kell. A pünkösdi ünnepkörben ilyen a következő sorozat: A hit, Az isteni szeretet, Isten lelkünk jegyese, Isten mindenütt jelen van, Mindnyájan Istené vagyunk.¹⁹

Pázmány szónoklatain „az emberek nem sirtak, nem lelkesedtek, hanem érezték semmiségüket az Isten közelében. Arra a tudatra ébredtek, amely legkedvezőbb az alázatos Imára Isten színe előtt. Áhitatra gerjedtek . . . Ez hiányzik mai szónoklatunkból: elszoktunk az áhitattól”.²¹ Kornis Pázmányt a nagy francia szónokkal összehasonlítva azt állítja: „Bossuet ereje a festés, Pázmányé az érvelés; Bossuet szószékétől a hívő mély esztétikai benyomásokkal távozik, Pázmány templomából az önbírálatra való sugalmazással, gondolatfájással megy el.”²²

3. Prédikációinak anyaga

Az isteni kinyilatkoztatásról szóló zsinati konstitúció nyomatékosan kéri a lelkipásztort, hogy Isten igéjének roppant gazdagságát közölje a rábízott hívekkel (DV 25). Pázmány ilyen lelkipásztor volt. Feltűnően szélesskálájú beszédeinek tematikája. Megtaláljuk bennük a katolikus dogmatika nagy alapigazságait: az egy és háromságos Istenről, a gondviselésről, Krisztusról és a Szent Lélekről; a kegyelemtan nehéz kérdéseit, (bűnbeesés és megigazulás), a szentségtant (kereszttség, bérnálás, gyónás, áldozás) az Egyház apologetikus és dogmatikus képét. Az eskatalogia ismert témáit (halál, ítélet, pokol, mennyország) már lelkigyakorlatos beszédeiben elemeztük. A religio erényét szolgálják: az Imádás és Imádság, az ünnepek megszentelése, a templomok tisztelete, a kereszt becsülete, stb.

18) VI 592.

19) A pünkösdi utáni 17-22 vasárnapokon.

21) Fridoczky J., Pázmány Péter (Bp. 1942) 66.

22) Kornis Gy., Pázmány személyisége (Bp. Franklin, 1935) 63.

A leggazdagabb a krisztológiai témakör. Jézus egész életét feldolgozza a vasárnapi perikópáknak megfelelően. A szoteriológiát is kimerítően tárgyalja. Erről külön szólnunk. A mariológia kifejezetten csak 2-3 beszédben szerepel, de annál alapvetőbben: Mária istenanyaságáról, szeplőtelen fogantatásáról és kegyelemközvetítéséről szól mélyen és melegen. Egyébként az Istenanya mindig ott áll szent Fia mellett. És a Jászol mellett, a keresztt alatt meg a dicsőséges fény láttára a nagyérvelésű Pázmány is költővé lesz. A szentekről külön kötetet tervezett, de ezen szándéka kivitelében megakadályozta a halál. Csak a két apostolfejedelemről, szent János evangelistáról, szent István első vértanúról és a két hazánkkal kapcsolatos szentről: Pannonia katonaszentjéről és a magyarokat térítő szent Adalbertről meg a bűnbánó Magdolnáról ír.

A kegyelemtannal kapcsolatban nemcsak „az emberi nem romlásáról és igazulásáról” beszél, hanem két prédikációjában szinte misztikus tapasztalati látással lenyúl az aszkétika gyökeréig: Isten a mi lelkünk jegyese és Isten mindenütt jelen van. Közben megbúvik egy-egy történetológiai eszmélődés is: mint pl. 3 Vízki II: Mindenben Isten akaratjához kell alkalmazkodni és 9 Pünk: Jeruzsálem és a zsidó nemzet romlása. Egyenkint szól a hét főbűnről, az égbekiáltó bűnökről és igen melegen az isteni, a sarkalatos és erkölcsi erények egész táboráról. Az állapotbeli köteleességek vázolásánál minden csoporthoz van szava: a klerushoz (remek prédikációja van a papi rend méltóságáról!), a fejedelmekhez és alattvalókhoz, az urak és szolgákhoz, a bírákhoz, a keresztyén vitézekhez. Pedagógiai beszédei alkotják prédikációinak gyöngyszemeit: a fiak és a keresztyén leány neveléséről, a szülői tiszteletéről, a házasszonyokról.

Teológiaiilag is igen tartalmas az erkölcsi életet kormányzó igazságok fejtegetése: Első dolgunk Isten országának keresése, Minden cselekedetünket Isten tisztességére kell igazítani, Mindnyájan Istené vagyunk, az ő hasonlatosságát viselvén, szolgálatjára köteleztetünk. A Miatyánk három első kérése jut ebben a sorozatban kifejezésre: Isten neve és dicsősége, Isten országa, Isten akarata.

Pázmány prédikációs kötete tehát egyaránt dogmatikai vezérfonál, erkölcsstani kézikönyv, aszketikus lelkiolvasmány, az ember egész istenszolgálatának biblikus elirányítása.

4. Beszédeinek dogmatikus tartalma

Fraknói óta száz éven át kézről-kézre adott vélemény, hogy a nagy vitázó Pázmány majdnem teljesen mellőzi a polémiát és még feltűnőbb, hogy a nagy dogmatikus szívesebben foglalkozik az erkölcsstan gyakorlati kérdéseivel.²³ Véleményét Sík Sándor is osztja: dogmatikus kérdésekkel csak elvétve foglalkozik, jóformán egyetlen tartalma az erkölcsi tanítás.²⁴ Később még meg-

23) Fraknói V., Pázmány Péter 70.

24) Sík, Pázmány 288 és 289. Bellaagh A., Pázmány Péter válogatott munkái (Bp. Lampel, 1906) 28.

tetézi ezzel a kijelentéssel: „igen szerény helyet foglal el beszédeiben a teológiai elmékedés”.²⁵

A vitatkozást a templomban szándékosan kerüli: „A mostan támadt tévelygések ellen, mivel bévségesen írtam a Kalauzban és egyéb harczó könyveimben, nem akarom itt kétszerezni irásomat.”²⁶ Fraknoi szép mondása szerint „a szószék lépcsőjén leteszi a fegyvert, mellyel az irodalom terén oly sok sebet ejtett”.²⁷

Más véleményt kell nyilvánítanunk Pázmány beszédeinek teológiai, nevezetesen dogmatikus tartalmát illetően. Pázmány tudta, hogy a szentbeszéd nem teológiai konferencia-beszéd (lásd Rahner cikkét mostani számunkban). Azért mélyebb teológiai eligazításra hallgatóit ismételten a Kalauzhoz utasítja: így a teológiai istenismeret, a megigazulás, az Oltáriszentség, az Egyház és egyéb kérdésekben.²⁸ Krisztus eucharisztikus jelenlétének bizonyítására egyik úrnapi prédikációjában csak rövid bevezetést nyújt, majd hozzáfűzi: „a Kalauznak tizenegyedik könyvében vannak a bizonyágok, melyeket itt leírni nem szükséges”.²⁹ Ezt annál könnyebben tehette, mert a prédikációkkal párhuzamosan dolgozott a Kalauz harmadik, bővített kiadásán, amely közvetlenül halála után jelent meg.

Pázmány beszédeinek alaposabb tanulmányozása után nem lehet azt állítani, hogy prédikációiban hiányzik a mélyebb dogmatika. A kifejezett hitigazságokat természetesen teológiai mélységgel tárgyalja, de az erkölcsi tanulságokat is dogmatikus alapokra helyezi. Az erényekről, a bűnökről, a lelkiéletéről és állapotbeli kötelességekről szóló gyakorlati beszédei is mély teológiára támaszkodnak.

Nemcsak az isteni erények tárgyalását, de az erkölcsi erényeket is dogmatikusan vezeti be. Klasszikus példa a hitről szóló prédikációja, amelynek három része szépen mutatja Pázmány munkamódszerét: I. A hit szükséges: ezt csupa szentírási üdvösségtörténeti jelenettel bizonyítja; II. Mi kívánatik az igaz hithez? (a hit mivolta és tulajdonságai): egész kis dogmatikai traktátus: csak a harmadik rész a morális következtetés: az igaz hit haszna és Isten előtti jutalma. A második részben közerthető módon még kis „analysis fideli”-t is belevegyít és figyelmeztet a teológiában ma annyira hangoztatott elvre, hogy a jobb diszpoziciótól függ a „bévségesebb ajándék”. A szeretetéről szóló prédikációjában a szeretet filozófiáját Aristoteles etikája nyomán fejtegeti, teológiáját főleg szent Pál római leveléből, szent Ágoston és szent Bernát műveiből kölcsönzi. Az „igaz penitenciatartásról” szóló beszédében is sok elméleti teológiát hoz: szükséges voltát Krisztus, az apostolok és a szentatyák tanítása nyomán, hasznát a Szentírás és szent Tamás Summája alapján tárgyalja.³⁰ A bánat, a gyónás és az elégtétel magyarázatánál a trienti zsinat határozataira és teológiájára

25) **Sik**, Pázmány 300. 26) **OM VI** p. XXVI. 27) **Fraknoi V.**, Pázmány Péter 70.

28) **OM VII** 91. A Szentháromságról szóló prédikáció elején a lapszélen megjegyzi: A Kalauznak első könyve egész prédikáció: mely az isteni természet állatját és tulajdonságát magyarázza.” — **OM VII** 378: a megigazulás kérdésében utal a Kalauz 12. könyvére. — Az egyháznak csak győzhetetlen tulajdonságáról szól; a Kalauz 8. és 9. könyvének az egyház a tárgya.

29) **OM VII** 135.

30) **OM VI** 544: S. Th. III q 89.

tanáskodik. Róla is el lehet mondani, amit a Jézustársaság első bíborosáról, a nagytekintélyű Toledo Jánosról mond életrajzirója: beszédei első részében a teológust, második részében a szónokot csodálhatjuk meg.³¹ Ez volt szent Pál módszere is. Nagy leveleinek első része többnyire dogmatikus tartalmú, csak a második részében vonja le az erkölcsi tanulságot.

Szentháromsági prédikációjában Pázmány így jellemzi módszerét: „elsőben megmagyarázom mit kell a keresztyén tudomány szerint hinnünk az egy isteni természetéről, másodsor megmondom, minémű vallást kíván tőlünk a keresztyénség az egy isteni természet háromságáról, harmadsor azt adom a keresztyének eleibe: mit kell ebből a felséges vallásból életünk tökéletesítésére tanulnunk.”³²

Eljárását ekképen igazolja:

„Noha elmeélesítő iskolai vélekedéseket és veszekedéseket, melyek a lelki épületre nem szükségesek, írásomban nem elegyítettem, de nagy részre, amit az iskolai teológiában erkölcsünk igénytetésére, akaratunk gerjesztésére, a jóságok (= erények) és vétkek ismerésére alkalmasnak ítéltém, iskolai tanításból prédikálószerkebe hoztam.”³³

Ravasz László tette kezét az ütőerre, amikor kijelenti: „Pázmány-nál nem a prédikáció van a teológiáért, hanem a teológia a prédikációért”³⁴ A lelki hasznot szolgálta: az emberek a kinyilatkoztatott igazságok hitbeli elfogadásával és életüknek aszerint való rendezésével megdicsőítsék Istent és lelkük üdvösségét munkálják. Ha hiányzik nála a vitatott iskolás teológia, nem hiányzik, sőt nagyon gazdagon megtalálható a kinyilatkoztatás ősforrásából merített életteológia.

Csak a teológiai fejtegetést követi a bíboros magyar Cicerónál a szónok iráhata:

„Sem prédikálásomban, sem írásomban nem arra igyekeztem, hogy csak tanítsam, micsoda jó, micsoda gonosz, hanem, hogy elsősorban mindenféle erős okokkal meggyőzzem az okosságot a jóságok követésének és a vétkek távoztatásának szükséges voltáról . . . Azon voltam Isten segítségével, hogy az ember akaratja édesedjék a jóra, idegenkedjék a gonosztól. Ehhez pedig bévebb írás kívántatik, hogysen a pusztá sovány tanításához.”³⁵

5. A Jézus-élet teológiája

A Jézusról szóló 26 prédikációja külön méltatást érdemel. Bennük élesen kirajzolódik a mai iskolai teológiában annyira nélkülözött Jézus életének teológiája. Feldolgozza a megtestesülés nagy titkát, a születés, életesemények, tanítása, csodái és tanulságtételének teológiáját, Krisztus hármashivatalát, papi, prófétai és királyi méltóságát. A soteológiából hozza Krisztus követítő-

31) Fraknoi ezt így fejezi ki: „majd az ügyes dialektikus, majd a tüzes szónok lép előtérbe”, Frankl, P. P. és kora III 282.

32) OM VII 92.

33) OM VI p. XXIV.

34) Ravasz L., A gyülekezeti igehirdetés elmélete (Pápa 1915) 201; idézi Sik, Pázmány 300.

35) OM VI p. XXIV

és szabadító szerepét, majd a „beata passio, gloriosa resurrectio, et ascensio” megváltás teológiáját. Krisztus szenvedéséről három oldal híjján 100 lapon át medítál. A feltámadásról két, lélektanilag is kimerítő beszéde van.

Jézusról szóló prédikációi nem jámbor, moralizáló elmélkedések. Bennük Jézus életének történeti és teológiai elemeit dolgozza fel, mindig erősen rámutatva az azokban rejlő belső drámaiságra. Az isteni Mester neki a betlehemi bölcsőtől a golgotai keresztségig a „nagy vitézlő bajnok”, aki állandóan harcban áll a világgal, a bűnnel, az ördöggel. Nem más ez, mint a szentpáli kenosis, megalázó kiüresítés, fárasztó munka, megkísértetés és a szentjánosi párviadal a világ fejedelmével, az ördög munkájával. Ugyanakkor a túlvilág betörése, a gloria, az angyalok szolgálata és a másvilági fény, a doxa theou felvillanása. Sik Sándor Pázmányt az ellentétek mesterének nevezi. De a drámaiság legmélyebb gyökere magában a megtestesülés titkában rejlik. Pázmány mesterien játszik ezen a regiszteren, amint azt főleg karácsonyi, vízkereszti, szenvedéstörténeti beszédei mutatják.

Ime, egy példa:

„A mi Üdvözítőnk személyében alacsony és felséges. Időben lett és örökké tartó, mennyi és földi, emberi és isteni természet volt egybefoglalva. Azért mint magában isteni és emberi tulajdonságok voltak: úgy az ő cselekedetiben is fénylett mindenkor az alacsony állapotban az Isten dicsőségének felsége. (Utána következik hat ellentétpár Jézus születéséről, működéséről, szenvedéséről, feltámadásáról, majd így fejezi be:) Azért úgy tetszenék, mintha az Atya mindenható Isten ugyan versenyt űzött abban, hogy annál nagyobb dicsőséggel magasztalja szent Fiát, minél inkább ő megalázza magát.”³⁶

Egy másik drámai tény, amely Pázmányt megragadja, ez: Krisztus kiüresítette magát, hogy minket gazdaggá tegyen. Szent Pál, és a szentatyák teológiája inspirálta ebben: „Ha emberfia lett, azért lett, hogy mi Isten fiai legyünk. Ha kised Gyermekek, azért ilyen, hogy minket tökéletes férfiakká tegyen.”³⁷ „Az ő szomorúsága minket vigasztalt, félelme bátorított, könnyhullatása mosogatott, gyarlósága vastagított. . . . Az ő halála lelkünket elevenítette.”³⁸

A megtestesülés kettős célját: a megváltás tényét és Krisztus példáját is teológiailag illusztrálja. „A maga testből tükröt csinált lelkünknek . . . példájával mutatván, milyen csalárd és hiúságos a világi uraság és gyönyörűség.”³⁹

Pázmány gyakran belenézett ebbe a tükörbe, azért prédikációjában felsőhajtott.

„Jaj, mely mocskosnak látszik a mi tisztaságunk! mely haragosnak a mi szelidségünk! mely felfuvalkodottnak a mi alázatosságunk! mely kegyetlennek a mi irgalmasságunk! mely gyarlónak a mi erősségünk, ha a Krisztus tükörébe nézünk.”⁴⁰

36) OM VI 236-237

37) OM VI 138.

38) OM VI 196.

39) OM VI 137.

40) OM VI 84-85.

A Szentírás ezen jellegzetes morális értelmezését Pázmány már a Kalauzban is ismeri: „a mi Urunknak és emberi testbe öltözött Istenünknek cselekedetét és szent erkölcsit tükörül veté: hogy ne szégyelje a szolga azon ösvényen jártát, melyen tudja, hogy az ő Urának nyomdokai fénylenek.”⁴¹ A keresztény ember csak akkor jár Jézus nyomdokaiban, ha ő is vállalja a „militia Christi” hivatását: Életünk e földön a Te királyi zászlód alatt való fáradságos bajvívás . . . Mert ez a föld harcoló hely, a mi életünk militia, a keresztségben fogadást tettünk, hogy Istenhez szegődünk és szolgálatjára köteleztettünk . . .

6. Forrásai

„Magam gondolatit — írja Pázmány az előszóban — és ujjamból szopott dolgokat nem írok: Isten Könyvéből, az anyaszentegyház Doktorinak írásából vettem tanításomat.”⁴² Úgy nyúlt hozzájuk, mint a közönséges kutak tisztá vizéhez. Ezek tanulmányozásában fejlődött naggyá, „nem csuda, ha azon bányába vezetli hallgatóit, melynek kincseiből maga is gazdagodott”.⁴³ Szentírásai forrásairól alább szólnunk. A szentatyák Pázmány számára a hagyomány és a szentírás-értelmezés nagy kincsesbányája: prédikációs készülete közben gyakran néz bele. A görög atyák közül szent Vazul és Aranyszájú szent János homiliái, a nyugatiak közül néhány apologéta (Irenaeus, Tertullian, Ciprián), a nemesveretű szent Ambrus, de főleg a kegyelem doktora, szent Agoston kedvelt szerzői. Ennek teológia-történeti művét, De civitate Dei-t és exegetikus főművét, De doctrina christiana-t gyakran idézi. A középkori szerzők közül szent Bernátot mély unctiója, Aquinói szent Tamást világos logikája és tömör érvelése, szent Bonaventurát misztikája miatt szereti. „Én a tanítvány nevet mindig kedveltem” — mondja alázatosan, de büszkeséggel hozzátesszi: „Lopva semmit sem vettem”.

Feltűnően sokat használja az ókori klasszikus írókat. Mesterien kezeli őket. Már Grác informátora megjegyzi Pázmányról: „profectus valde boni in litteris”. Eljárását, hogy pogány szerzőket idéz, hosszan igazolja. Első motívuma a második Vaticanumban is szerepel: „valami igazság vagyon a pogányok könyveiben, Isten tanításából vagyon”.⁴⁴ A nagy filozófusok mellett főleg Seneca életbölcességét és Plutarchos pedagógiai elveit használja bőven az állapotbeli kötelelességekről és a nevelésről szóló beszédeiben.⁴⁵ Hogy tanítását édesitse és ékesítse, szívesen felhasználja Gellius „Noctes atticae” és Plinius természettudományos műveit.

A tanítóhivatal döntéseiből főleg a még friss Tridentinum határozatait idézi gyakran. A liturgikus könyvekből is szívesen merít: a római Misekönyv, a papi breviárium, a Martyrologium voltak forrásai. Látszik, mennyire tudatosan és mélyen együttélt az egyházzal.

41) OM III 115.

42) OM VI p. XXII.

43) Frankl V., Pázmány Péter és kora III (Pest 1872) 281.

44) OM VI p. XXII.

45) VII 212-214 oldalakon 22-szer idézi Senecát.

III. PAZMÁNY ÉS A SZENTÍRÁS

1. A szentírás Pázmány életében

Pázmány a szentírást mérhetetlenül becsülte és bámulatosan ismerte. Biblia-szeretetét a családi szentélyből hozta magával. A kálvinista otthonban sokat olvasták Isten szavát. Sík Sándor Pázmány szentírási szövegében a magyar biblia hangját véli felismerni. „Pázmány bibliás muzsikája legmélyebb rétegében nem a Vulgátáé, hanem a magyar Bibliáé, a gyermekkori családi bibliaolvasások emlékei.”¹ Összehasonlításai során nem talált magyar szentírás-fordítást, amely Pázmány bibliaszövegével egyezne. A vasárnapi perikópákat, úgy látszik, maga fordította a görög szövegből. Beszédei folyamán is ismételten hivatkozik az eredeti héber és görög szövegre.² A Szentföld történelmét és földrajzát is alaposan ismerte: lapszéli jegyzeteiben többször utal ezekre. Forrásul nemcsak az exegétákat használta, hanem a zsidó Josephus Flavius mindkét művét is gyakran forgatta.³

Jezsuita kiképzése folyamán családi „szentírás-ismeretét bővítette. A folyamatos szentírás-olvasás a rendben szokásban volt. Szónoki mintaképei: Skarga, Scherer, Bellarmin nagyon otthonosak voltak a szentírásban. A szentírás-fordító lengyel Wujek, első rektora Kolozsvárott, bizonyára sokat használta tanításában, exhortációiban Isten szavát. Lelkigyakorlatos mesterei Directoriumjegyzéseikben felhívták a figyelmet, hogy a lelkigyakorlatos vázat szentírási tartalommal kell kitölteni. Ezt hangoztatta Pázmány krakkói noviciusmestere, P. Sawiczki és noviciustársa, P. Quadrantini,⁴ továbbá két kedvelt jezsuita lelkiírója, P. Nadal és P. Vincenzo Bruno. Az előző a szentírás ismeretét és értelmezését a teológiai studiumok csúcspontjának és lelkének nevezi és megkívánja, hogy aki a lectio sacrát tartja „in sacris Litteris debet esse exercitissimus”.⁵ P. Bruno, a Collegium Romanum atyja, a Jézus élet misztériumairól szóló elmélgedéseiben a szentírás mesterének mutatkozik. Pázmány igen értékelte ezt a könyvet. Római diplomáciai útján 1632-ben tizenegy példányt vitt magával a nagyszombati kollégium, ill. a talán már akkor tervezett egyetem számára.⁶

Főleg tanulmányaiban ismerkedett mélyebben a szentírással. A Collegio Romano négyesemeszteres kurzusán az ószövetségből Jób könyvét, az új-

1) Sík, Pázmány Péter remekei (Bp., Ardói 1944) 21.

2) ŐM VI 89, 126, 62, 118, 144, 196, 515.

3) Antiquitates Judaicae és De bello Judaico: pl. ŐM VI 98-99, 190, 495, VII 215, 295, 653.

4) P. Sawiczki megjegyzései: MI, Exerc. II (Roma 1955) 786-789; Quadrantini megjegyzései uo. 755-772. (Ez a leghosszabb)

5) MHSJ, Nadal IV 658-659. Maga Nadal is adott lectio sacra-t. Ebből nőtt ki nagy munkája: Adnotationes et meditationes in Evangelia, Antwerpen 1594.

6) V. Bruno, Meditationi sopra i principali misteri della vita, passione e risurrezione di Cristo nostro Signore . . . 1585 (rengeteg különböző nyelvű kiadást ért meg). — Bp. Egyetemi Kvt., J 2: Catalogus novus librorum Collegii Tirnaviensis Soc. Jesu 1690.

szövegszövegből szent Pál római levelét hallgatta. Mind a két traktátust a római születésű Giovanni Valtrino adta, inkább mély unctióval, mint nagy erudícióval.⁷ Talán nem véletlen, hogy Pázmány prédikációiban a sapientialis könyvek versenyeznek sz. Pál leveleivel. A harmadik próbáció emlékezet-gyakorlása idején szent Pál leveleit, a kisprófétákat, meg a katolikus leveleket könyv nélkül tanulta.⁸

A szentírás méltóságáról szóló prédikációjában kiemeli, hogy az egyetemek nagy súlyt fektetnek a szentírás tanulmányozására.

„Valahol a keresztyénségben universitasok, fő-tanító-iskolák voltak, első fundálások erejével mindenütt a mai napig legbecsületesb professio a Szentírás magyarázása. És a tridentomi Concilium erős parancsolattal kötelezte a püspököket és egyéb fő rendeket, hogy a Szentírás tanítását a templomokban, iskolákban és klastromokban ne tágítsák, hanem szüntelen neveljék” (VI 506).

A protestánsok szentírás-ismerete és használata is készítette őket, „nehogy lemaradjanak a versenyben”.⁹ Pázmány a Kalauzban hallatja a protestáns vádat: „azt hirdetik felőlünk, hogy mi a szentírást utáljuk és . . . a kösséget a szentírástól eltiltjuk” (III 7). A vádra korabeli tapasztalattal válaszol:

Miképpen a hoszú békesség idején kevés vigyázás vagyon a városra, hanem ki-ki háznál kedvére lakik, de ha az ellenség jó, a kapukat bétésszűk, a romlott falakat újítjuk, a bástyákat erősítjük, éjjel-nappal vigyázásban vagyunk: így az Anyaszentegyház fiai mintegy mely álomból felserkennek, mihelyt eretnkség támad. Erkölcsüket megjobbítják, igyekezetiket a tudományokra fordítják, hogy fegyverek legyen, mellyel oltalmazzák az igazságot. Így látjuk mi időnkben, mióta eretnkségek támadának, egy városban több tudós emberek vannak, hogysesem azelőtt egész országokban.” (VI 384)

A hagyomány szerint Pázmány volt Káldi bibliafordításának kezdeményezője. Erről nincs okmányyszerű adatunk, de a fordítás körülményei nagyon erre mutatnak.

Pázmány 1602 nyarán megírta Feleletét Magyarai ellen. Ez volt az első önálló magyar könyv jezsuita tollából. A könyv sikere után, 1603 nyarán, Sellyén összeült a „nagytanács”: P. Dobokay rektor, P. Forró spirituális, P. Vásárhelyi Gergely (ebben az időben a kollégium építését vezette), P. Káldi György, aki ekkor jött Brünnből és köztük a vezér, Pázmány Péter. Mintha szerepet osztottak volna ki: a következő évben megjelenik Vásárhelyi apologetikus könyve Bécsben, három év múlva Dobokay Campion-fordítása.¹⁰ Közben 1605 októberében Káldi megkezdi a bibliafordítást Gyulafahér-

7) Valtrino előadásai kéziratban a római Gregoriana egyetem levéltárában. Pázmány római kiképzéséről másutt írunk.

8) Lásd Öry M., Pázmány a szív főiskoláján: Kat. Szemle (Róma 1951) Nr. 2-3, 32 old.

9) „Haereticis a scholastica ad scripturam provocant catholicos, quos in tam sancto pioque exercitationis genere ab haereticis vinci turpissimum est.” G. M. Pachtler Ratio studiorum . . . II (Berlin 1887) 67.

10) Vásárhelyinek a Canisius-féle katekizmus 2. kiadásához csatolt polemikus munkája: Egynehány tévelygő kérdésekre rövid keresztyényi feleletek, Bécs 1604. A bevezetésben megemlékezik Pázmány Feleletéről, „melyet nemrégén írt”. — Dobokay egészítette ki Balassa Campion Odön „Tíz okok” c. könyvének fordítását, és Bécsben adta ki 1607-ben.

várott.¹¹ Pázmány összekötetésben állt vele: 1605 böjttjén Sennyei marsall útján könyvet küld neki Erdélybe.¹² Később a már lefordított szöveg kijelölt revizoral között Pázmány első helyen szerepel.¹³ Végül is ő tetőzte be a nagy vállalkozást: az esztergomi érsek egyházi engedélyével és támogatásával jelenik meg nyomtatásban az első katolikus magyar biblia.

Káldi említi prédikációs-kötetének ajánló irásában (1631) hogy a „hívek nagy vigasztalással, a pártosok álmélkodással hallgatták Pázmányt”. Kétségtelen, hogy Magyarország második apostola elsősorban Isten szavával vonzotta a tömegeket. „Nem idézné annyit a bibliát, ha nem tudná, hogy közönsége szereti és várja ezt tőle . . . A XVII. századi magyarok sűrűbben forgatták a bibliát.”¹⁴

A Kalauzban és egyéb „harczó irásaiban” is lényeges szerepet juttat a szentírásnak. Főművében egész könyvet szentel neki, de közben is többször sikra száll az írás igaz értelméért, cáfolja a Károlyi-Molnár féle fordítást és bejelenti a Káldi-Biblia hamaros megjelenését: „Mint mocskolódtak az Isten szavával, kinyilatkozik az magyarul fordított keresztény biblíából, melyet ha az nagy Istennek kedves akarattya léssen, rövid időn szem eleibe bocsátunk.”¹⁵

Végül „édes nevelő hazájának”, a böcsületes Bihar vármegyének ajánlja egyik legmelegebb vitairatát „Az szent Írásrul és az Anyaszentegyházrul” (1626): „mert minden visszavonás e könyvben foglalt ikerkérdésen fordul.”

Egy emberöltővel a prédikációk kinyomatása előtt már Imádságos könyvét is a nagy keresztény ősforrásból merítette: „legfőképpen a Szentírásból, hogy az Istennek szájából származott igékkel könyörgenék. Mert noha a könyv szélire fel nem jegyeztetem mindenütt a Szentírás helyeit, de mind az által e könyvbe foglalt imádságoknak csaknem minden része a Szentírásból vétetett” (II 4). A könyv végén a biblia intéseiből csokrot köt az egyes rendek és állapotok számára.

2. A Szentírás Pázmány prédikációiban

A katolikus világprédikáció magyar történetírója, Rézbányai József azt állítja Pázmányról: „az itt ismertetett 21 európai hírű szónok közül egyetlenegy sem használja annyira a szentírást, mint Pázmány, úgy hogy valósággal szentírás-nyelven szól.”¹⁶ Ugyanerre a megállapításra jut a szentírás-haszná-

11) Lukács L., Ujabb adatok Káldi György bibliafordításának történetéhez: Civitas Dei évkönyv I (1956) 8.

12) 1605 ápr. 4-i levelének postscriptumában: Levelek I 8. Megküldi neki az 1605 nagyböjttjén megjelent vitairatát Withaker ellen: a „Diatriba theologica”-t.

13) Lukács, i. m. 12.

14) Sik, Pázmány 311.

15) Kalauz 1613-i kiadás 296 lapján.

16) Rézbányai J., A keresztény világ legnagyobb szónokai. — A legnagyobb magyar szónok: Pázmány Péter: Kat. Szemle 17 (1903) 847.

lat szempontjából a bíboros prédikációit elemző Eöry János.⁷ Sik Sándor¹⁸ szerint Pázmány voltaképpen nem egyszerűen idézi a bibliát, hanem éli. A biblia nyelvén gondolkodik és beszél. Bámulatosan ismeri, valósággal átszűr rajta mindent. Hittétel és hittitok nála a szentirási idézetek összeállítása és magyarázása. Erkölcsi szabály számára annyi, mint bibliai idézetekkel megfogalmazott, bibliai példákkal megvilágított, bibliai motívumokkal követésre ajánlott erkölcsi szabályok fejtegetése. Az ószövetség összefolyik nála az újjal. Az ósatyák és próféták, a királyok meg a tanítókönyvek gyakorlati bölcsességének hétköznapi alakjai ott sereglenek a háttérben Krisztus és az apostolok között. — Pázmány ezzel az üdvtörténeti egységatlással a II. Vatikáni Zsinat lényegeltátását elővételezte (DV 16).

Milyen bibliai szerzőket használ a legszívesebben? Prédikációs kötetének első 180 oldalát e szempontból végigelemeztem.⁹ Az Ószövetséget többit idézi, mint az Újat. A „magyar közmondás tanítványa” (Riedl) és a szentenciózus beszédű Pázmány nagyon szerette a sapientiális-könyvek mondásait és praktikus életbölcsességét. Leggyakrabban mégis a prófétákat idézi. Üdvösségtörténeti látásuk, mely istenélményük, a szövetséghez való hűségük és a folytonos megtérés hangzatatása nagyon kapóra jött a magyar prófétának a töröktől megszállott magyarság oktatására, felrázására. Főleg Izaiás ragadja meg Pázmány lelkét, nemcsak messiási jóvendőléseivel, hanem Istenhez való viszonyunk vázolásával is. A szenvedésről szóló elmélkedései és „Isten, lelkünk jegyese” c. prédikációja mutatják a próféták királyának hatását. A zoltárok már a napi breviárium használata folytán is legkedvesebb irnadság-mintái voltak. Imádságos könyvében is gyakran visszatér hozzájuk. Az Új szövetségből Máté a kedvelt evangélistája: főleg tipikus szentirás-értelmezése miatt. De János mély kontemplációja is megragadja. A statisztikában az evangéliumok és szent Pál levelei majdnem egyformán szerepelnek. Főleg Pál nagy levelei nyújtanak neki bőséges táplálékot: a megigazulásról és hitről szóló római és a két korintusi levél. Velük szemben a krisztológiai levelek kissé eltörpülnek, pedig szent Pál Krisztus-kepe (egyház és kozmosz) mély hatással volt lelkére.

Két prédikációjában summásan összefoglalja az Irásnak és a Szentatyáknak a bibliáról vallott felfogását.²⁰ Isten igéje kétélű pallos, mely a hiendő és cselekedendő dolgokra utat nyit; égő lámpás, mely a sötétségben fényeskedik és értelmünket világosítja; tűz, mely meglegetíti és felgerjeszti akaratumkat isteni szerelemre; tükör, melyben nemcsak magunk fogyatkozását látjuk, de az isteni felséget is homályban szemléljük. A Szentírás lelki-eledelel, mert ezzel táplálatatik, vastagodik, kövéredik a lelkünk; bor, mely-

17) A szentírás Pázmány beszédeiben: Egyházi Lapok 43 (1920) 78, 22-23. A cikk sajnós, csak összefoglalásában került kezembe.

18) Sik, Pázmány 310-311. A szöveg ennek részben szó szerinti összefoglalása.

19) Ime a rövid statisztika: Az Ószövetség 631, az Újszövetség 521 idézettel, ill. hivatkozással szerepel. Az Ószövetségből a történeti könyvek 164, a tanítókönyvek 257 (a bölcsességi irodalom 161, a zoltárok 96), a próféták 207 (köztük Izaiás 97) alkalommal, az Újszövetségből az evangéliumok 231 (Máté 80), szent Pál levelei 217 (a nagypáli levelek 115), Ap. Csel. 22, Titk. jel. 26 alkalommal szerepelnek.

20) 5 Bőjt: A Szentírás méltósága és Otvened vas: Mint kell Isten igéjét gyümölcsösen hallgatni.

nek italára hi a szent Lélek, hogy igyunk és apostoli részegséggel részegedjünk; a lelki betegségek orvossága: ha meghidegedtél, felgerjeszt, ha bűnök-től sebesedtél, úgy meggyógyít a Szentírás. Oltoványág, mely vadságunkat szelidíti; forrás, mely nélkül úgy nem élhet a lelkünk, mint a hal nem él víz nélkül; eső, mely a földet nedvesíti és gyümölcsözővé teszi. A paradicsom tudományfája, melynek gyümölcse megmutatja a jót, melyet kövessünk, a gonoszt, melyet távoztassunk; lelki szárny, mellyel Isten eleibe repülünk; út, melyen igyenesen mehetünk mennyország felé.²¹

„Szent Agoston azt írja, hogy a Szentírás tudományok tudománya, angyalok étke, barátok táplálása, papok pincéje, apostolok dicsősége, próféták gazdagsága, püspökök hivatala, gyermekek abc-je, özvegyek tanúsága, házasok ékessége egyszóval minden rendek üdvösséges tanúsága”. (VI 505)

Ilyen méltatás és nagybecsülés után nem nehéz elképzelni Pázmányt, amint napi elmélkedését végzi vagy vasárnapi prédikációját előkészíti. Mikor kezébe veszi a „mennyországból a nagy Istentől küldött levelet, megcsókolja és süveg-vetve olvassa”²² Közben meditatgatja és sűrű fohászokkal fordul a Szentlélekhez világosságért, mert „a Szentírás titkainak értelméhez nem tudományunk lábán érkezünk, hanem Isten tanítása és vezetése által” (VI 502). A Lélek fényében nézi és bensőleg izleli Isten szavát,

„mert ha a mannat meg kellett őrteni, törni és főzni, a Szentírás izit, gyönyörűséget és táplálását sem érezhetni különben, hanem ha elmélkedésünkkel apróra törjük az ő titkait . . . A mandolának izit nem érzed, ha rágatlan alányeled: a Szentírásnak sem érzi édességét, aki meg nem rágja belső jóságát” (VI 504)

Pázmány nagyon ismeri a Szentírás hatékonyságát, szakramentális erejét. „Nincs oly hideg szív, melyet isteni szeretetre nem gerjeszt . . . Lelki vigasztalásunkra, bűnünk ismeretére, erkölcsünk rendelkezésére sok világos példák és tanítások vannak az Isten könyvében.”; „Az örök életre táplál: aki fogyanatosan használja a Szentírást, az Isten fiává lesz és halált nem lát mindörökké.” (VI 583). „Sok könnyörgéssel, alázatossággal, tiszta lélekkel, az anyaszentegyház tanításának engedelmes fogadásával kell készülni a Szentírás értelméhez” (VI 508): ilyen kegyelmiesen fogja fel Pázmány a szentírás-magyarázást. Ismeri annak mindenfajta értelmezését. A hittitkoknál, főleg az Úr Jézus életének eseményeinél a betűszerinti, történeti értelmezést helyezi előtérbe. De használja a különböző lelki értelmezést is: a tipikus, az allegorikus és eszkatológikus értelmet. Az ószövetségi személyekben és történetekben minduntalan felismeri az Újszövetség előképeit: Máté nyomában jár.

21) OM VI 497-505 és 581-582 A felsorolást csaknem szórol szóra a két prédikációból vettük

22) OM VI 496 Borromeo szent Károlyt említi, de hozzáteszi: ma is sokan ezt cselekszik

Igen sok prédikációját ószövetségi jelenettel vezeti be. Eszkatalógikus értelmezésre jellemző az a mondata, amellyel befejezi a Szentírás méltóságáról mondott remek prédikációját: „a Szentírás fényességével itt a világon lelki vakságunk orvosoltatik, hogy a másvilágon fényesebb látással színről-színre nézhessük Istenünket, Amen.” (VI 510)

Az allegória mellett Pázmány szentírásértelmezésének másik sajátos képlete a metafora és a példabeszéd. A Bibliában fellelhető parabolákat szívesen kiegészíti. Szent Pál Krisztus-test képét így építi tovább:

„Minden tag minden tagnak szükséges, mindegyik segíti a másikat: a szem a lábnak lát, hogy járhasson, a láb a kéznek fárad, hogy munkába mehessen, a gyomor minden tagnak főz. Azért egyik rész a másikat segíti, fájdalmait érzi, nyavalyáit orvosolja. Ha megsérzik a láb, a nyelv kiált, a szem megnézi, a kéz kivonja a töviset. Ilyen szeretetet és segítséget kíván szent Pál felebarátunkhoz.” (VII 369)

Pázmány prédikációinak elemzői hiányolják nála a homiliát, az evangélium szentírásmagyarozatát. Kizárólagos homillát valóban nem használ, hiszen egy óránál hosszabb tematikus beszédeket tartott. Szentbeszéde elején azonban igen sokszor homilia-formában összefoglalja a vasárnapi evangélium tartalmát és tanúságát. Legalább 30 ilyen beszédet találtam nála.²¹ A sermo-formát azért szereti, mert általa könnyebben tud egy egységes témát egészen kimeríteni. Egyik böjti beszédében az evangélium rövid kifejtése után megjegyzi: „mindezekből sok üdvösséget és tanúságot meríthetünk, de mivel közelgetnek a szent napok (ti. a húsvéti gyónás és áldozás ideje), én a több dolgokat másszorra hagyván . . . a penitenciatartásról beszélek” (VI 540). Említettük már, hogy a 14 tanúság közül nem egy bellik lectio sacra-nak, rövid szentírásmagyarozatnak.

A Szentírás kifejtésénél a szentatyákon kívül szívesen igénybeveszi a korabeli exegeták munkáit. Cornelius a Lapide volt állandóan a kezében. Nagyon szerette Lorinus Bölcsesség-magyarozatát, Maldonatus Máté-értelmezését és a Collegium Romanumban személyesen ismert nagynevű szentírás-magyarozókat: Pereira Genezis-, Prado Ezekiel-, Giustiniani Katolikus levelek- és Toledo bíboros Római levél és János evangélium-kommentárjait.

A biblías ember

Pázmány Péter a prédikátorok oktatásában — amint láttuk — magát mint szónokot jellemzi. Három prédikációjában lelki önarcképét nyújtja. A Jópásztor személyében papi szívét tárja fel, szent Adalbert ünnepén a jó püspökök tükörében főpásztori lelkületét mutatja be, szent Pál apostol méltatásában a főparancsokat teljesítését, Isten- és felebaráti szeretetét nyilvánítja ki.

A Jópásztor vasárnapján a hűséges pásztor hármasságát kötelezően sorolja fel: őrizze a vadaktól és egyéb veszedelmektől oltalmazza a juhokat:

23) Ilyen homilia-formák: A kánai menyegző VI 325, A mustármag 394, A százados 341, A munkások fogadása 425, A magvető 441, stb.

ime, a vitázó Pázmány, aki „szeges írásaival” védi juhait. — Legeltesse nyáját, ételére-italára, nyugalomára szorgalmatos gondja legyen: ime, a tanító és gondos lelkipásztor. — Ha megbetegszik vagy a többi közül kiszakadván eltéved valamelyik, azt fölkeresse, orvosolja, a többi juhok közé vigye: ime, a térítő, a lelki orvos, a híveiért áldozattá vált Pázmány (VI 770).

A Jópásztor „szent igéjének és üdvösséges tanításának gyönyörűséges ételével táplálja híveit. Ezzel tartatik lelki életünk: ezzel vastagodunk, növekedünk, minden üdvösséges munkára erősödünk”. Ime, az isteni ige hatékonysága! De az egyház nemcsak Isten igéjében, hanem Krisztus testében is nyújtja az élet kenyerét. „Mindeneknél becsületesb eledelt adott, mikor saját testét és vérént hagyta táplálásunkra a szent Sacramentumban.” (VI 774) Krisztus vére kiált nekünk: nem egyebet kiált, hanem hogy Krisztus Jézusban öltözzünk. Az eucharisztikus lakomában látja egyúttal az örök boldogság zálogát: „A mennyországban készít utolsó legeltetést a Bárány mennyegzőjén” (VI 775).

Főpásztori lelkületét és munkáját a jó püspökök tükörében szemléli. „Mint azok a szent állatok, melyek Isten szekerét vonták, négy ábrázatot viseltek, úgy a püspökökben négy jóság (= erény) kívántatik: emberi ábrázathoz illendő alázatosság; mint a sas égbe repüljön mennyel értelemmel és erkölccsel; a munkák igáját fáradhatatlanul viselje, mint az ökör; Isten ellen-ségeivel és a vétkekkel oroszlánhoz illendő bátorsággal harcoljon.” (VII 702)

A püspöki tisztet — szent Adalbert képében önmagára utal — nem a maga dicsőségére vette fel, hanem „Isten tisztességének terjesztésére, a tudatlanok tanítására, a keresztények vezérlésére” Lelkipásztori munkáját szolgálatnak tekinti. Kemény és fáradságos ez a szolgálat, mert minden tudományok és mesterségek mestere a lelkek gondviselése (VII 700).

„A sas a napra függeszti nézését, fészek és lakóhelye a magas kősziklák, testtel a földön, lélekkel az égben lakik és onnan kémleli áldozatát.” Csak az elmélkedő és szemét az isteni napra függesztő pap lesz termékeny lelkipásztor. Nem akarom megismételni, amiről másutt irtam, hogy Pázmány mennyire contemplativus volt in actione.²⁴ Számára minden dolog és esemény hasonlat volt: minden látható üzenetet hozott neki a Láthatatlanról.

Hogy az „ökör fáradhatatlan munkájával” szántotta a magyar föld keménységét és vonta igáját alattvalóinak, azt mindenki tudja, aki ismeri Pázmány áldozatos életét. Már a Kalauzban írja: „Mivel nekünk a Christus juhait oltalmára rendelt személyeknek nem bőrünkben, hanem lelkünkben jár, hogy az igazság mellett kitámadjunk, a báránybőrrel bélelt farkasok ellen mind nyelvünkkel, mind szeges írásunkkal vitézkedjünk (III 6).

Szent Pál az összes erények felett dicséri az istenszeretetet. Átkot szór arra, aki nem szereti Krisztust: neki élete Krisztus, halála nyereség. Ez a

24) Pázmány lelkisége 24-26. A tevékenységben szemlélődő.

szeretet nem hagyta henyelni, hanem szüntelen osztónozte. mindenkinek mindene volt, hogy mindenkit megnyerjen Krisztusnak.

Pázmány prédikációjánál mély Krisztus-szerelmén kívül kétségtelenül erős hite és rendhíthetetlen meggyőződése gyakorolt hatást hallgatóira. Az első prédikáció, amely későbbi átdolgozás nélkül maradt fenn számunkra; a Posonban lött praedicationban (1610) vallja magáról:

„Mert én az Istent tamasztom bizonyságul es az utolsó ítéletnek napjára apellálok, az holott minden szívek titkai nyilván lesznek, hogy ha ezt a hitet, mellyet vallok, hamisnak itélném: ha szinte tudnám is azt, hogy konczzul konczra, izrül izre vaqdalnátok, ugyan ezen órában, ezen helyből nyilván hamisnak mondanám.” (II 794)

+

A bevezetésben említett sok áldozat Pázmány életében meghozta áldott gyümölcsét. Lemondott a gráci katedráról és vele talán egy „világteológus” hírnevéről; helyette egy ország ült szószéke körül, ő lett a magyar nemzet „hűségés Dajkjája”.²⁵ Nem lett belőle udvari szónok, annál nagyobb érdeme, hogy „fejedelmi fény híján is királyi beszédekert mondott”. A bécsi rektorság helyett a magyar egyház kormányosa lett. A szent István alatt hazánkba érkezett őse „ductor militiae” volt, kései utódja a magyar katolikus megújulás vezére. Nem alapíthatott akadémiát, mint francia bíboros-társas, Richelieu, de „a nemzeti nyelv fejlesztésére egymagában gyakorolt hatása felért egy egész akadémiával”.²⁶

Mikor a kész jezsuita Rómából első állomáshelyére Grácba érkezett, a fiatal egyetemi tanárról előljárói így ítélték: aptus ad docendum, concionandum et futurum etiam gubernandum. Élete ezen jellemzés beváltása volt: hét évig egyetemi katedrán tanított, 40 évig állott az ige szolgálatában és 20 évig kormányozta a magyar egyházat.

Egy kortársi hagyomány ekképen írja le Pázmányt: „alkotására nézve közepertmetű, ösztövért testű, fekete szemű, alázatos, mellette méltóságos, sasorrú volt . . . Sován teste nem volt oly izmos és az unhatatlan munkára oly igen alkalmas, mint a Nagy Lelke.”²⁷

Isten kegyelméből csak nagy lelkének erejével tudott egy emberöltőn át helytállni az Ige szolgálatában.

25) Az Imádságos Könyv 1701-i nagyszombati kiadásának eloszavában

26) Kornis Gy., Pázmány személyisége 63.

27) Podhradczky J., P. P. esztergomi érseknek . . . élete (Buda 1836) 100.